

МОТИВАЦІЙНА СФЕРА ЯК ПРОБЛЕМНИЙ ЧИННИК ПОВЕДІНКИ

Ігор БОРИС

Copyright © 2002

Суспільна проблема. Важливим аспектом проблеми потребо-мотиваційної сфери особистості є розуміння природи мотивації, механізмів її формування. Психолого-педагогічні теорії розглядають різні питання мотиву і мотивування особистості, проте наукове обґрунтування мотиваційного спектру студентської молоді на сучасному етапі потребує ґрунтовного експериментального вивчення.

Мета статті – проаналізувати мотиваційну сферу як проблемний чинник поведінки і діяльності людини, а також з'ясувати диференційно-психологічні характеристики особистості і відповідні їм мотиваційні детермінанти активності.

Сутнісний зміст: аналізуються погляди на сутність і походження мотивації людини, які протягом всього часу досліджень цієї проблеми неодноразово змінювались; розглядаються питання мотиву і мотиваційної сфери особистості; розкриваються різні рівні протікання процесу мотивації; описуються основні мотиваційні чинники навчання у ВНЗ.

Ключові поняття: *мотив, мотивація, мотиваційна сфера, мотиваційні чинники, діяльність, студентська молодь.*

Сучасна психологія мотивації – це колосальний, але маловпорядкований масив теорій та експериментів. За

останніх півстоліття за кордоном було розроблено більше 50 мотиваційних теорій, за кожною із яких – сотні, а інколи і тисячі емпіричних досліджень. Спроби зарубіжних психологів-теоретиків узагальнити увесь цей матеріал приводять, здебільшого до створення більших чи менших реферативних оглядів [19].

Поведінка і діяльність особистості визначаються та регулюються ієрархізованою сукупністю мотивів, які становлять її потребо-мотиваційну сферу. Але важливим є не тільки визнання функцій, що здебільшого не викликає заперечень, а розуміння природи мотивації, механізмів її формування.

Погляди на сутність і походження мотивації людини пізнаються у психології завдяки двом філософським течіям – раціоналізму та ірраціоналізму. Згідно з раціоналістичною позицією, яка добре помітна в роботах стародавніх філософів і теологів, майже до середини XIX ст. людина є унікальною істотою особливого типу, котра не має нічого спільного з тваринами. Вважалося, що вона і тільки вона наділена розумом, мисленням і свідомістю, володіє волею та вільним вибором дій. Мотиваційне джерело людської поведінки вбачається виключно в розумі, свідомості і волі.

У поведінці людини є два функціонально взаємопов'язаних боки: спону-

кальний і регуляційний. Перший забезпечує активізацію і спрямування поведінки, другий відповідає за її структуру в конкретній ситуації. Щодо її стимуляції чи спонукання, то вона пов'язана із поняттями мотиву і мотивації, які змістовно вбирають уявлення про потреби, інтереси, цілі, наміри, прагнення, про зовнішні чинники, що змушують її поводитися належним чином, управління діяльністю у процесі її існування [13, с. 462].

На думку О.Я. Сеньків-Ферцаді [16, с. 173], саме спрямованість визначає характер вияву активності особистості, джерелом якої є властиві їй мотиви. Це – система чинників, котра спонукає особу до певних видів діяльності, передусім інтереси, бажання, захоплення, установки, прагнення, пристрасті, словом, все те, що в кінцевому підсумку визначає ставлення людини до тієї чи іншої діяльності. Згідно з твердженням С.Л. Рубінштейна, “мотив – це більш-менш адекватно усвідомлена спонука” [15, с. 467].

Розвиваючи наведену думку, автор говорить, що людська поведінка рідко зумовлена єдиним мотивом. Найчастіше їх буває декілька. Ними стають ідеали, мрії, почуття, прагнення, інтереси та багато ін. Мотиви класифікують за видами потреб, що їх викликають, і за конкретним змістом діяльності, в якій вони реалізуються [16, с. 174]. Усвідомлюються мотиви по-різному. Вони відображають істинні потреби людини, які сприяють її розвитку, хоча можуть і “надумуватися” [9, с. 129–138].

У психологічній літературі існують різні погляди на сутність поняття “мотив”. Чим же насправді є мотив, яка психологічна реальність позначається цим поняттям? Щодо вимог до

цієї реальності, то вона повинна поєднувати в собі як єдине ціле явища емоційно-потребового та інтелектуально-когнітивного змісту. Ще Вундт розумів мотив як поєднання уявлень і почуттів: перші – основа, а другі – спонукальна причина поведінки. Причому перевагу надавав останнім, що дуже важливо, оскільки потреба як початок поведінки – це завжди істотний чинник мотиваційної сфери. Навіть когнітивний елемент мотиву, раціональна оцінка ситуації діяльності виробляються суб'єктом через формат потреб. Мотив, на думку Д.Н. Узнадзе, це те, на що спирається оцінка прийнятності поведінки з боку суб'єкта. Також може бути лише суб'єктивна оцінка тієї поведінки, щодо якої треба приймати рішення, або створити установку. Мотив – динамічне явище, котре, відображаючи всі колізії між чинниками активності, ніколи не буває на кінець поведінки таким, як на її початку. “Мотив” – стверджує Д.Н. Узнадзе, – це міркування, яке примусило суб'єкта здійснити цей акт, це потреба, для задоволення якої дана поведінка була б визнана доцільною [4]. Мотив – також “складне психічне утворення, котре виникає в результаті багаторічного процесу розгортання мотивації” [2]. С.Д. Смірнов стверджує, що “мотиви більш чи менш плавно і постійно модифікуються, уточнюються, розвиваються і навіть перероджуються у процесі здійснення діяльності” [17, с. 23].

Відповідно до концепції О.М. Леонтєва, мотиви розглядаються як упредметнені потреби [10, с. 290]. М.П. Якобсон розуміє під мотивом спонуку, яка призводить до здійснення вчинку [20, с. 8]. І.С. Ковальчук говорить, що ядром мотиваційної сфери людини і водночас головним

джерелом її життєвої активності є потреби, адже відомо, що мотиви виникають внаслідок усвідомлення людиною своїх потреб. Саме вони зумовлюють індивідуальні особливості суб'єкта діяльності [6].

Мотивація є більш широким поняттям, ніж мотив. Слово "мотивація" використовується в сучасній психології у двох значеннях: як система чинників, котрі спричинюють поведінку (сюди входять мотиви, цілі, потреби, наміри тощо) і як характеристика процесу, який стимулює і підтримує поведінкову активність на певному рівні. Отож мотивація – це сукупність причин психологічного характеру, які пояснюють поведінку людини, її початок, обґрунтування, формовияви.

Актуальну поведінку людини треба розглядати не як реакцію на певні внутрішні чи зовнішні стимули, а як результат безперервної взаємодії його диспозицій із ситуацією. З цього погляду, мотивація постає циклічним процесом неперервного взаємного впливу і перетворення, в якому суб'єкт дії і ситуація поперемінно обмінюються впливами, результатом чого стає реально спостережувана поведінка. Мотивація в даному випадку мислиться як процес беззупинного вибору і прийняття рішення на підґрунті зважування поведінкових альтернатив [13, с. 463].

Поняття мотиву посідає особливе місце у низці ключових психологічних категорій. Воно виконує важливу пояснювальну функцію, будучи одним із найбільш багатозначних і розмитих. Труднощі систематизації певних мотиваційних відношень зумовлені їх високою складністю. Як регулятор діяльності, мотивація про-

низує всі психічні процеси й тому неминуче вивчається практично в усіх психолого-педагогічних дослідженнях [2, с. 83]. Мотив на відміну від мотивації – це те, що належить самому суб'єкту поведінки, є його стійкою особистісною властивістю, яка внутрішньо спонукає до певних дій. Мотив також можна визначити як чинник, котрий, у загальному вигляді, пропонує багато диспозицій.

В роботах О.М. Леонтьєва подається філософсько-методологічне визначення мотиву як предмета потреби, тому має принципове значення для всієї діяльнісної концепції, оскільки підкреслює двобічний характер людської діяльності. Згідно з цією концепцією особистість змінює не тільки оточення, а й себе, в ній формується її власна психіка. Це визначення фіксує єдність різноманітних проявів мотивації, схоплює особливу природу даного психічного утворення, яка конструює і регулює діяльність: мотивація проявляється одночасно й у вираженні суб'єктом своїх потребових станів (як спрямованість діяльності на зміну довкілля), і у відображенні ним об'єктивної реальності у вигляді особистісних сенсів у процесі перетворення наявного об'єкта у предмет її діяльності, який отримує певний зміст і відповідно упереджене відношення. На думку В.Г. Леонтьєва [11], в мотиві поєднуються спонукальна, регулятивна, селективна функції, які разом забезпечують вищий рівень саморегуляції особистості. Останній характеризується системністю, цілісністю організації активності людини.

На основі проведеного аналізу А.Г. Асмолов довів, що вивчати мотив без діяльності неможливо, оскільки

ки це суперечить самій природі мотиву. Мотив він розглядає як спонукальний і визначальний вибір спрямування на предмет (матеріальний чи ідеальний), завдяки чому здійснюється діяльність людини. Розвиток мотивів відбувається через зміну і розширення кола діяльностей (а не предметів). Багатоманіття мотивів, їх ієрархія і загальний мотиваційний профіль є параметрами структури особистості і являють собою основу для побудови її типології [11].

За змістом процес мотивації, на думку І.В. Імедадзе [3, с. 94], є процесом регуляції поведінки, в якому відбувається пошук і знаходження оптимальної стратегії дій, а також створення психологічної основи для її здійснення. В цьому процесі беруть участь різні психічні функції й утворення, котрі відповідальні за ті чи інші сторони саморегуляції. Їх дія інтегрується в межах актуальної установки, яка відіграє роль кінцевого продукту мотивації. Під час мотивації як дії, котра формує і видозмінює установки, відбувається поєднання спонукальних, спрямувальних і ціннісно-сміслових джерел поведінки. Тоді народжуються конкретно-ситуативні мотиваційні утворення, здатні неопосередковано управляти психологічною активністю людини.

Інший психолог (В.Є. Мільман) підкреслює, що будь-який мотив зароджується всередині суб'єкта, тоді як цілі навчального процесу саме через свою інтерпсихологічну природу набувають інтрапсихологічного характеру, внутрішньо поєднуючись із мотивом у предметі діяльності. В цьому контексті О.М. Леонт'єв пише про мотиви "розуміннєві" і "дієві". В розходженні цих мотивуючих чин-

ників відзеркалюється розходження дійсних мотивів учіння із соціально заданими цілями навчального процесу, розмежування здійснюваної студентом діяльності з відповідними навчальними операціями. Дія стає діяльністю тоді, коли її предмет, в даному разі ціль, починає характеризуватися спонукальними властивостями, тобто стає мотивом [12, с. 135]. Цей процес – "зсуву мотива на ціль" – О.М. Леонт'єв розглядає як основний механізм розвитку нових форм діяльності: "Тільки розуміннєві мотиви за певних умов стають дієвими мотивами" [8].

Вивчення мотивів поведінки – ключова проблема психології особистості. Її важливим аспектом є питання про формування та розвиток мотивів, яке можна розглядати в онтогенетичному і функціональному аспектах. С.Л. Рубінштейн писав, що мотив як спонукання – це джерело дії, яке його породжує, але щоб стати таким, воно повинно самосформуватися. Ці слова можуть окреслити сферу функціонального аналізу становлення мотивів [12, с. 137].

В.І. Ковальов розглянув теоретичні і методологічні питання оцінки професійної мотивації при відборі студентів до ВНЗ. Розуміючи професійну мотивацію як спектр широких соціальних, процесуально-діяльнісних, колективістських, стимульно-заохочувальних мотивів, він запропонував увести у практику вищої школи мотиваційний профвідбір абітурієнтів, який би дав змогу реалізовувати особистісний підхід при їхньому зарахуванні [11].

Німецьким психологом І. Ломпшером запропонована концепція формування учбової діяльності; її основна

ідея пролягає в тому, що психічні компоненти регуляції учнівських дій формуються як система, а тому повинні вивчатися як система регуляції [8]. При цьому мотиваційним компонентом конкретної учбової дії є її суб'єктивний зміст, який реалізується через етапи її прийняття, виконання і завершення. Мотив досягнення, котрий спричинює початок окремої такої дії, набуває конкретних форм, виявляється не тільки в уникненні неуспіху та надії на успіх, а й у специфічних процесуально-мотиваційних динамічних компонентах, щонайперше в інтенсивності прагнення отримати інформацію, сформувати уміння і навички розв'язання тієї чи іншої навчальної задачі тощо.

Мотив досягнення (мотив діяльності, за О.М. Леонтьєвим) – це такий компонент навчальної діяльності, який формується в онтогенезі і реалізується як мотивація дії. Дослідження показують, що цей мотив виникає у дитини дуже рано; так, уже в молодших школярів чітко виражені індивідуальні відмінності [19]. Звідси мотивація – циклічний процес, котрий має початок, динамічні компоненти і кінець у регуляції дії [8].

У процесі мотивації беруть участь різноманітні психічні функції та утворення, які відповідають за ті чи інші сторони регуляції поведінки. Їх дія інтегрується в межах актуальної установки, яка і є кінцевим продуктом мотивації. Так розгортається формування і видозмінення установки, проходить об'єднання спонукальних, спрямувальних і ціннісно-змістовних складових поведінки. Саме розвитковий перебіг мотивації пронизує всю поведінку, сприяє виникненню і подальшій трансформації

установки, надаючи доцільності поведінковим діям [3]. Таке мотивування водночас є процесом регуляції поведінки, в ньому відкриваються оптимальні стратегії особистого впливу на довкілля. Мотив іменує діяльність, є критерієм різних особливих типів і форм поведінки, завжди перебуває у внутрішньому зв'язку з діяльністю, визначаючи її змістовність.

Постановка і розв'язання проблеми полімотивації людської діяльності, на думку І.В. Імедадзе [4] та О. Гуменюк [2а], залежить головним чином від того, як повно будуть зрозумілі мотиви і характер їх зв'язків із провідною діяльністю. Вітчизняні психологи (О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, Д.Н. Узнадзе та ін.) вважають, що мотив – центральний, системоутворювальний чинник діяльності, а тому вводять у науковий обіг принцип відповідності мотиву і діяльності. Примітно, що кожному мотиву повинна відповідати своя діяльність, і навпаки. Д.Н. Узнадзе з цього приводу пише так: "... нема однієї і тієї ж поведінки, яка могла б мати різні мотиви. Було б правильніше говорити, що є стільки схем поведінки, скільки мотивів, які надають їм змісту і значення" [4, с. 87]. Отож обстоюється формула: "один мотив – одна діяльність".

Формування мотивів проходить кілька етапів, кожний з яких характеризується інтегрованістю актуальних спонукань з наявною мотиваційно-смісловою системою особистості. Можна вказати на такі етапи становлення, які проходить мотив ще до своєї реалізації у поведінці і діяльності: а) виникнення спонукання; б) його усвідомлення; в) прийняття особистістю останнього як моти-

ву. Однак і у самому процесі реалізації мотиву продовжується його формування, змістовне збагачення [18, с. 90].

Принцип розвитку в психології підтверджує, що будь-яке мотиваційне утворення у конкретний момент часу знаходиться на певній фазі його формування. Залежно від цієї фази процес мотивації протікає на різних рівнях і в різних аспектах. На нашу думку, є підстави встановити такі етапи (стадії) функціонально-генетичного формування спонукання: 1) усвідомлення спонукання особистістю; 2) прийняття нею мотиву (усвідомлення спонуки як мотиву поведінки); 3) реалізація мотиву в поведінці і діяльності; 4) закріплення мотиву в характері людини і його перетворення у властивість особистості, тобто своєрідне потенційне спонукання; 5) актуалізація потенційного спонукання. Іншими словами, залежно від особливостей протікання процесів мотивації, людина здатна усвідомити, внутрішньо прийняти, реалізувати, закріпити і знову актуалізувати значні мотиваційні джерела своєї поведінки. Якщо нічого не шкодить відміченим тенденціям, то можна говорити про вільний розвиток чи циркуляцію мотивації.

Згідно з концепцією О.М. Леонтьєва, мотиваційна сфера людини, як і інші її психологічні особливості, має свої джерела у практичній діяльності. В останній можна виявити ті складові, які відповідають компонентам мотиваційної сфери, функціонально і генетично пов'язані з ними. Поведінці в цілому, наприклад, відповідають вимоги людини використовувати велику кількість дій, які формують діяльність, а також упорядкований набір

цілей. Таким чином, між структурою діяльності та організацією мотиваційної сфери особи існують відношення ізоморфізму, тобто взаємної відповідності [9].

А.Б. Орлов [14] співвідносить основні теоретичні положення про мотивацію, які розроблені в зарубіжній психології, з уявленнями про мотиви поведінки у загальнопсихологічній теорії діяльності О.М. Леонтьєва. Автор виділяє основні теоретичні схеми аналізу мотивації.

А. Стимульно-реактивна схема (S→R). Криза на рубежі XIX–XX ст. класичної суб'єктивної психології, предметом якої були феномени свідомості і різноманітні психічні функції, поставила в центр психологічного аналізу новий предмет – поведінку. Така трансформація предмета психології характерна для всіх зарубіжних напрямків, які здолали цю кризу. Біхевіоризм, фрейдизм, а за ними і гештальтпсихологія стали першими психологічними доктринами поведінки людини. До їх складу увійшли вихідні схеми мотивації поведінки, які під час наступного розвитку психології лише модернізувалися і конкретизувалися, залишаючись при цьому незмінними в сутнісних рисах. І все ж загальна ідея, яка покладена в основу цих вихідних схем мотивації поведінки, виявилася метафізичною за своїм змістом, уявленням про функціональні зв'язки між поведінкою та її детермінантами (причинами). На основі цього були сформовані різноманітні варіанти схеми реактивної поведінки. Для всіх варіантів цієї схеми характерне трактування поведінки як реакції (функції).

Реактивна схема мотивації поведінки отримала різне втілення у трьох

головних напрямках розвитку зарубіжної психології. У біхевіоризмі за причину (мотивів) поведінкових реакцій (R) були взяті зовнішні стимули (S), і схема мотивації поведінки зафіксована формулою $S \rightarrow R$. Різноманітні психоаналітичні концепції локалізують детермінанти поведінки у сфері внутрішніх потреб (N) людини, а тому реактивна схема мотивації поведінки, типова для цих концепцій, може бути виражена формулою $N \rightarrow R$. Гештальтпсихологія, як відомо, була своєрідним теоретичним синтезом даних односторонніх підходів до спричинення поведінки; варіант цього синтезу, який отримав подальший розвиток у форматі когнітивної психології, може бути показаний іншою формулою мотивації: $/S, N/ \rightarrow R$.

Сучасні модифікації схеми реактивної поведінки відрізняються від вихідних схем лише проміжними змінними, що опосередковані психологічними механізмами, котрі модулюють і перетворюють впливи зовнішніх стимулів і внутрішніх спонукань на поведінку. Закони і гіпотези, які мають відношення до психології мотивації і які покликані пояснити та передбачити поведінку людини, залишаються закритими у сфері суто функціональних (причинних та імовірнісних) зв'язків і відношень, котрі існують у схемі $S \rightarrow H \rightarrow R$ (де S – зовнішні стимули, або внутрішні потреби; H – гіпотетичні проміжні, головним чином когнітивні, змінні; R – поведінка).

Б. Суб'єкт-об'єктна схема ($S \rightarrow O$). У середині 20 років ХХ ст. предметом психології стала поведінка як сукупність реакцій індивіда у відповідь на зовнішні і внутрішні стимули, її

вперше було осмислено як предметну діяльність. Діяльнісна схема $S \leftrightarrow O$ в усіх своїх частинах і визначеннях є відкиданням реактивної схеми $S \rightarrow H \rightarrow R$. Предметна діяльність описана схемою $S \leftrightarrow O$, де S і O – лише моменти діяльності, етапи її розвитку. Поведінка у схемі $S \rightarrow H \rightarrow R$ – це тільки один елемент R. Відтак поняття поведінки не тождєне поняттю діяльності. Діяльність, – пише О.М. Леонтьєв, – “це не реакція і не сукупність реакцій, а система, яка має будову, свої внутрішні переходи і перетворення, свій розвиток” [8].

Індивід у схемі $S \rightarrow H \rightarrow R$ утверджується через внутрішні потреби і різноманітні соціокультурні (проміжні) змінні, опосередковуючи зовнішні впливи на поведінку й водночас відіграє роль зовнішнього рушія поведінки. До того ж суб'єкт предметної діяльності (особистість) не є ні центром схеми $S \leftrightarrow O$, ні рушієм діяльності [8].

В. Схема поля, або взаємодії ($P \leftrightarrow E$). За логікою розвитку зарубіжної психології мотивації між схемами $S \rightarrow H \rightarrow R$ і $S \leftrightarrow O$ можна виявити своєрідні проміжні схеми. Останні, і в логічному, і в історичному розумінні, наслідують і розвивають цілісну традицію теорії К. Левіна [14], яка подає боротьбу двох теорем аналізу мотивації – реактивної і діяльнісної. Справді, поляризація детермінант поведінки та їхнє об'єднання у цілісних теоретичних системах К. Левіна зумовлюють заміну схеми $S \rightarrow H \rightarrow R$ схемою $S \leftrightarrow O$, а виявлення в цих системах визначальних чинників приводить, навпаки, до редукції схеми $S \leftrightarrow O$, у реактивну, або факторну – $S \rightarrow H \rightarrow R$.

Формула детермінації поведінки тут така: $V=P \leftrightarrow E$, або $P \leftrightarrow E$, де V – поведінка, P – особистість, E – психологічне оточення.

Отже, вивчення мотивації може здійснюватися як за логікою реактивної схеми поведінки $S \rightarrow H \rightarrow R$, так і за логікою діяльнісної схеми $S \leftrightarrow O$; при цьому проміжною теоретичною схемою є аналіз поведінки як взаємодії $P \leftrightarrow E$ (особистість – оточення). Крім того, розвиток зарубіжних теорій мотивації вказує на постійний перехід від реактивної до діяльнісної схем. Наш аналіз підтверджує можливість конструктивного співвіднесення зарубіжних теорій мотивації і теорії діяльності О.М. Леонт'єва, яке варто здійснювати у площині основних теорем пізнання мотивації ($S \rightarrow R$; $P \leftrightarrow E$; $S \leftrightarrow O$) та основних понять теорії мотивації (мотивація, потреба, мотив, ціль).

Мотиваційна сфера особистості, спираючись на суспільні відносини, виступає у двох значеннях: а) як складна ієрархізована сукупність мотивів (спонукальна, спрямовувальна та регулювальна поведінка) і б) як заснована на цій мотивації система ставлень людини до світу.

Водночас важливо розрізнати внутрішні і зовнішні мотиви. Так, наприклад, до основних типів внутрішніх мотивів учіння належать: творчий розвиток у предметі пізнання; відкриття нового, невідомого; діяння разом з іншими і для інших. Такі мотиви, як розуміння важливості навчання для життя, процес навчання як можливість спілкування, мотив похвали від відомих осіб є природними і необхідними в освітньому процесі, хоча їх вже не можна віднести повною мірою до внутрішніх

форм навчальної мотивації. До зовнішніх мотивів належать: навчання як вимушений обов'язок; процес навчання як звичне функціонування; навчання заради лідерства і престижних моментів; демонстративність, бажання бути в центрі уваги тощо. Ці мотиваційні чинники можуть справляти і помітний негативний вплив на характер та результати навчального процесу. Вкрай виражена присутність зовнішніх моментів у таких мотиваційних установках, як навчання заради матеріальної винагороди та уникнення невдач.

М.І. Алексеева [1, с. 3] досліджуючи громадянську свідомість студентської молоді, дані щодо змісту мотивів навчання у ВНЗ розподіляла у такий спосіб: 1) вища освіта може допомогти досягти більш високого соціального статусу; 2) обраний фах відповідає наявним здібностям та інтересам; 3) легко вчитися; 4) дана професія є традиційною для нашої сім'ї; 5) людям з вищою освітою зараз легше влаштуватися у житті та ін. Ці мотиви найчастіше зустрічалися у відповідях студентів. Найвищі рангові місця (1–2) посіли такі аргументи, як “можливість добре” влаштуватись “у житті”, вища освіта – це засіб посісти бажану соціальну позицію і мати роботу з високим заробітком. Отож реалізація інтересів і здібностей відсувається на другий план. Найчастіше у відповідях студентів акцентується питання матеріальної забезпеченості. Тільки окремі респонденти надали перевагу інтересу до спеціальності, духовному і культурному самовдосконаленню.

Відтак основними мотиваційними чинниками навчання у ВНЗ виявились: 1) інструментальна налаштованість студентів до навчання, де ви-

щий навчальний заклад самодостатньо не входить до системи цінностей, а слугує посередньою ланкою, яка перспективна з погляду досягнення інших цінностей; 2) навчання у ВНЗ є автономною цінністю. Найбільш репрезентативною була перша установка (87,5 % досліджуваних). Згідно з нею студенти розглядали навчання як шлях до реалізації своїх життєвих планів. Студенти, котрі оцінювали навчання у ВНЗ як корисно проведений для себе час, що не має вирішального значення на досягнення ними життєвих цілей, склали 11,6 %.

Не зважаючи на те, що вища освіта оцінюється майже всіма досліджуваними як один з головних і необхідних етапів їх життєвої кар'єри, студенти добре усвідомлюють, що сам факт отримання диплома про вищу освіту не обов'язково буде сприяти здійсненню їхніх життєвих планів. На їхню думку, відстрочити реалізацію останніх після отримання диплома можуть об'єктивні ситуації, які змусять відхилитися від реалізації намірів бажаного майбутнього. До цього додаються суб'єктивні чинники – невпевненість у собі, відсутність потрібного досвіду та знань, обов'язки щодо сім'ї, негативне ставлення оточення тощо [1]. Водночас студентська молодь схильна приписувати більшості людей егоцентричну мотивацію у сфері професійної діяльності. Мотиви, котрі спонукають студентів брати участь у громадській роботі та діяльності суспільних угруповань можна поділити на особисті (реалізація певних індивідуальних потреб), альтруїстичні (допомога іншим), соціальні (реалізація певних суспільних цінностей).

Інші дослідники мотиваційної сфери студентів (М.М. Лапкіна, Н.В. Яковлева), досліджуючи диференціально-

психологічні детермінанти успішності навчання студентів у медичному ВНЗ прийшли до висновку, що не існує ізольованих чинників, які визначають високу успішність. Також було встановлено, що академічна успішність залежить від багатьох аспектів психічної активності суб'єкта учіння. Одним із чинників особистого успіху тут і є мотиваційна складова діяльності. Так, у студентів, які навчаються на відмінно, порівняно із тими, які навчаються на задовільно, перед здачею колоквиумів та екзаменів достовірно вище виражені змагальний і пізнавальний мотиви на тлі відносно високої самообілізації зусиль. Навпаки, структура мотиваційної сфери неуспішних студентів характеризується неоднорідністю. У них провідним мотивом є бажання уникнути, а пізнавальний і змагальний спонуки слабковиражені.

Висновок. Диференціально-психологічна характеристика особистості містить не тільки стійкі особистісні особливості (психодинамічні властивості, рівень загального інтелекту та ін.), а й відповідні їм мотиваційні детермінанти (причини) діяльності. При цьому мотиваційна структура особи змінюється під час взаємодії суб'єкта з чинниками зовнішнього середовища. Однак характер і обґрунтованість цієї зміни зумовлені тими особистісними властивостями, які спричинюють базові діяльнісні співвідношення актуалізованих мотиваційних компонентів.

1. Алексеева А.І. Деякі складові змісту громадянської свідомості студентів // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Вид-во «Плай» Прикарпатського університету, 2000. – Вип. 5. – Ч.2. – С. 3-7.

2. *Вартова И.И.* К проблеме диагностики мотивации // Вест. Моск. ун-та. – Серия 14. – Психология. – 1998. – № 2. – С. 80–87.
- 2а. *Гуменюк О.* Феномен полімотивації: сутнісний зміст взаємин за модульно-розвильної оргсистеми // Психологія і суспільство. – 2001. – № 1. – С. 74–123.
3. *Имедадзе И.В.* Ситуативное развитие мотивации и установка // Вопросы психологии. – 1989. – № 2. – С. 90–97.
4. *Имедадзе И.В.* Проблема полимотивации поведения // Вопросы психологии. – 1984. – № 6. – С. 87–94.
5. *Ковалев В.И.* Мотивационная сфера личности как проявление совокупности общественных отношений // Психол. журнал. – 1984. – Т. 5, № 4. – С. 3–13.
6. *Ковальчук І.С.* Психодіагностика в роботі керівника школи. – Івано-Франківськ, 1996. – 68 с.
7. *Лапкин М., Яковлева Н.* Мотивация учебной деятельности и успешности обучения студентов вузов // Психол. журнал. – 1996. – Т. 17, № 4. – С. 134–140.
8. *Леонтьев А.Н.* Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
9. *Леонтьев А.Н.* Потребности, мотивы и эмоции. – М., 1971. – 186 с.
10. *Леонтьев А.Н.* Проблемы развития психики. – М., 1972. – 575 с.
11. *Леонтьев В.Г.* Психолого-педагогические проблемы мотивации учебной и трудовой деятельности // Вопросы психологии. – 1986. – № 5. – С. 183–185.
12. *Мильман В.Э.* Внутренняя и внешняя мотивация учебной деятельности // Вопросы психологии. – 1987. – № 5. – С. 129–138.
13. *Немов Р.С.* Психология: Учеб. для студ. высш. пед. заведений: В 3 кн. – 3-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр Владос, 1999. – Кн. 1. Общие основы психологии. – 688 с.
14. *Орлов А.В.* Развитие теоретических схем и понятийных систем в психологии мотивации // Вопросы психологии. – 1989. – № 5. – С. 27–34.
15. *Рубинштейн С.Л.* Основы общей психологии. – СПб: Питер Ком, 1999. – 720 с.
16. *Сеньків-Ферцаді О.Я.* Мотиви особистісного вибору професійної діяльності вчителя математики // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Вид-во «Плай» Прикарпатського університету, 2000. – Вип. 5. – Ч. 2. – С. 171–178.
17. *Смирнов С.Д.* Психологическая теория деятельности и концепция Н.А. Бернштейна // Вестн. Моск. ун-та. – Сер. 14. – Психология. – 1978. – № 2. – С. 14–25.
18. *Файзулаев А.А.* Принятие мотива личностью // Психол. журнал. – 1985. – Т. 6, № 4. – С. 87–96.
19. *Хекхаузен Х.* Мотивация и деятельность. – М.: Педагогика, 1986. – Т. 1. – 408 с.
20. *Якобсон П.М.* Психологические проблемы мотивации поведения человека. – М.: Просвещение, 1969. – 137 с.

Надійшла до редакції 17.04.2001.

ДО УВАГИ КОЛЕГ!

Інтернет-часопис «Theoretical & Experimental Psychology» приймає для оприлюднення електронні версії рукописів, а також опублікованих статей, присвячених широкому колу теоретичних питань та висвітленню результатів експериментальних досліджень у галузі психології.

Мотивація для авторів:

- можливість публікації матеріалів дослідження у Інтернеті;
- можливість посилення на власні публікації та публікації колег у Інтернеті – норма 5-ї редакції (2001 р.) «The Publication Manual of the APA», див.: <http://www.apastyle.org/electmedia.html> (стає нормою у вітчизняних часописах);
- можливість апробації рукопису статті серед широкого загалу колег перед опублікуванням у «паперовому» виданні.

Зміст і форма статті, запропонованої для оприлюднення у «Theoretical & Experimental Psychology», мають відповідати стандартам Американської психологічної асоціації (APA Style), див.: <http://www.apa.org/journals/guide.html>.

Доступ до оприлюднених в Інтернет-часописі статей вільний.

Про часопис та правила для авторів див. на сайті <http://www.tep.poltava.ukrtel.net>.

Редактор інтернет-часопису Петро М'ясоїд запрошує українських психологів до співпраці у віртуальному просторі.